

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ**

**ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу, 09-261м групи
Спеціальності: 013 Початкова освіта
Освітньо програми: Початкова освіта
Зубик Дар'я Василівна
Керівник: д-р філософії пед.наук,
Бальоха Альона Сергіївна
Рецензент: Тихоненко Вікторія
Володимирівна, вчитель вищої категорії,
вчитель-методист, заступник директора з
навчально-виховної роботи ЗЗСО № 41
Херсонської міської ради

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	7
1.1. Психолого-педагогічні аспекти дослідження проблеми формування екосвідомості здобувачів початкової освіти.....	7
1.2. Сучасний підхід до проблеми формування екосвідомості здобувачів початкової освіти.....	15
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	22
2.1. Особливості формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання.....	22
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	28
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
ДОДАТКИ.....	45

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні події в Україні, пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ, посилили одну з найбільших загроз для людства – екологічну кризу. Тому її вирішення та попередження набуває нового значення, що сприяє переосмисленню поглядів на проблему екосвідомості підростаючого покоління.

Екологічна компетентність молодших школярів є одним з ключових пріоритетів розвитку освіти, що врегульована Державним стандартом початкової освіти (від 21.02.2018) та низкою інших законодавчих документів.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського доводить беззаперечну роль природи у розвитку мислення та творчості дитини. На його переконання, формування ставлення людини до природи як цінності розпочинається з раннього віку.

Екологічна освіта має базуватись на природничих знаннях – законах життя живої природи і розумінні того, як необхідно співіснувати, щоб не порушити гармонії природного доквілля та сприяти сталому розвитку суспільства. Саме тому концепція екологічної освіти повинна інтегрувати в собі чуттєво-емоційну, інтелектуальну та діяльнісну сфери життя людини.

Екологічна освіта є дискусійною темою серед багатьох науковців. Педагогічні підходи та умови ефективної екологічної освіти здобувачів розкрито у працях В. Андрущенка, В. Борейко, Л. Захарука, В. Огнев'юка, С. Пшеничного, М. Хроленко, С. Шмалей. Питання формування відповідального ставлення до природи розкриті О. Вознюком, О. Коваленко, О. Гресе. Важливе значення для аналізу змісту екологічної освіти мають методологічні доробки В. Богомолова, В. Добровольського, М. Романенка, О. Трошиної. Заслужують на увагу і праці І. Зязюна, О. Кудрявцевої, О. Романової та Т. Тимочко, які обґрунтували специфіку екологічного виховання здобувачів освіти.

Оскільки важливим є розуміння, що екологічна криза є наслідком антропогенної кризи, то і оптимізацію взаємодії суспільства і природи варто розпочинати зі свідомості самої людини. Дане питання розглядали у своїх працях такі вчені, як: В. Вербицький, В. Крисаченко, Г. Пустовіт, Н. Реймерс та В. Рибалко.

Визначення екологічної компетентності як ключовою в підготовці здобувачів початкової освіти та актуальності екологічної освіти в сучасних реаліях українського суспільства і окреслили вибір теми нашого наукового дослідження «Формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання».

Мета дослідження – теоретично та експериментально обґрунтувати форми, методи та прийоми ефективного формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання.

Окреслена мета визначає наступні **завдання**:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу і з'ясувати ключові дефініції дослідження.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості екосвідомості здобувачів початкової освіти.
3. Експериментально дослідити методичний супровід формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання.
4. Розробити методичні рекомендації формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання.

Об'єкт дослідження – освітній процес у початковій школі в умовах дистанційного навчання.

Предмет дослідження – система форм та методів у процесі формування екосвідомості здобувачів початкової освіти.

Методи дослідження. теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження, методи пізнання для теоретичного обґрунтування проблеми; емпіричні:

педагогічне спостереження, опитування, бесіда, формувальний експеримент для визначення результативності означених педагогічних умов формування екосвідомості здобувачів початкової освіти; методи математичної статистики для обробки отриманих даних і підтвердження достовірності результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в узагальненні та систематизації ефективних форм та методів роботи зі здобувачами початкової освіти у процесі формування їх екосвідомості в дистанційній формі.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає у розробці методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу задля підвищення рівня екосвідомості здобувачів початкової освіти у процесі формування їх природознавчої компетентності.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Зазначена науково-педагогічна проблема є частиною ініціативної науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти педагогічного факультету Херсонського державного університету з теми «Технології підготовки конкурентноспроможного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах євроінтеграції (державний реєстраційний номер [0123U102952](#)).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження стали предметом обговорення на педагогічних радах бази практики; розглянуто на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету; висвітлені у тезах автора до матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Освіта та особистість в умовах сучасних соціокультурних викликів» на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (кафедра розвитку дитини раннього і дошкільного віку навчально-наукового інституту педагогіки і психології).

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи — 52 сторінки (обсяг основного тексту – 43 сторінки).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Психолого-педагогічні аспекти дослідження проблеми формування екологічної свідомості здобувачів початкової освіти.

Останні події в країнах та світі призвели до екологічної кризи, що набула глобального рівня. Це сприяє потребі у формуванні в людей екологічних орієнтирів, які створюють підґрунтя для екологічного мислення, а тому постає питання переосмислення в організації екологічної освіти.

З прийняттям програми ООН на XXI століття в 1992 році, в основі якої було покладено концепцію сталого розвитку, більшість європейських країн визначили за орієнтир поліпшення якості життя суспільства. В Україні науковцями і вченими також досліджувались і вивчалися основні шляхи цього переходу відповідно до Указу Президента від 01.04.1996 р. № 440 «Концепція переходу України до сталого розвитку». Серед основних стратегій було визначено думку, що екологічним проблемам треба запобігати і попереджати, а не вирішувати їх. Тому, аби Концепція мала ефективну реалізацію, треба змінювати свідомість людства. На думку багатьох науковців, рушійним і ключовим механізмом в даному питанні має стати освіта. Освіта повинна бути спрямована не лише на підготовку підростаючого покоління, а й формування нових людських якостей, навичок та корисних звичок, які сприятимуть покращенню взаємовідносин суспільства з природним довкіллям.

Освіта та сталий розвиток тісно взаємоіснують, і екологічна освіта однією з передумовою забезпечення сталого розвитку суспільства. Тому основною траєкторією освіти має стати формування особистості з високим рівнем екологічної компетентності [33, с. 6].

Зміни, які ми можемо спостерігати з того часу в країні на рівні економічному, політичному, технологічному тощо, надають проблемі

екологічної свідомості постійної актуальності та викликають потребу в постійному оновленні та пошуку ефективних інструментів забезпечення даного питання відповідно до умов і потреб розвитку суспільства. Оскільки екосвідомість належить до соціально-психологічних проблем, важливу роль відіграє початкова школа, яка формує правильне розуміння споживацького способу життя та природоохоронної поведінки, що закладені Державним стандартом початкової освіти [33, 29].

Дослідженню проблеми екологічної свідомості в різних аспектах присвячені роботи багатьох українських та іноземних науковців.

Екологічна свідомість здобувачів початкових класів вивчалась науковцями Н. Бібік, Т. Байбарою, В. Бондарем, В. Вербицьким, Н. Коваль, О. Онопрієнко, О. Пометун, Г. Пустовітом, О. Савченко. Науковці об'єднувались навколо головної думки, що зміст екологічної свідомості напряду залежить від форми її організації, а саме наслідування дітьми ощадливого природокористування та екологічної грамотності в процесі взаємодії з вчителем. Слід зазначити про важливий науковий внесок, щодо питання екологічної грамотності, українською педагогинєю О. Савченко, яка розкрила дидактичні характеристики екологічної освіти здобувачів початкової школи. На її переконання освітня взаємодія має забезпечувати розвиток дитячої особистості в умовах екологічної грамотності. Екологічна свідомість як складова екологічної культури людини розкрита в працях А. Андрєєва, Н. Винокурової, Е. Гирусова, І. Гоношиліної, Є. Громова, С. Дерябо, А. Захлебного, Дж. Марковича І. Суравігіна, В. Ясвіна, які зазначали, що окрім екосвідомості суть екологічної культури складають екологічна освіченість, мислення, світогляд, екологічні відносини, система цінностей, культура почуттів, культура екологічна поведінка, природоохоронна діяльність. Теоретичними питаннями екологічної свідомості як фактору розвитку суспільства займалися наступні науковці: В. Вернадський, М. Моїсєєв, А. Урсул та ін. Проблема екологічної свідомості як феномена екологічної

психології досліджувалась українськими психологами: О. Гарнець, О. Вернік, О. Килимник, М. Романова, В. Скребець, Ю. Шайгородський [1, 2, 4, 11, 15, 16, 20, 23].

Узагальнюючи наукові дослідження, можна зазначити що важливим та впливовим фактором формування екологічної свідомості відіграє «екологічна освіта», яка, на думку І. Зверєвої, передбачає процес навчання, виховання та розвитку особистості дитини, спрямований на формування системи теоретичних і практичних компетенцій, цінностей, морально-етичних взаємовідносин, що спрямовані на забезпечення ековідповідальності за поліпшення соціоприродного середовища.

Досліджуючи проблему екосвідомості в сучасному суспільному вимірі, одним з наших завдань є визначення етимології даного поняття та визначення зав'язків між тотожними поняттями, які часто використовують в педагогічних дослідженнях.

Виходячи з визначення «екологічної освіти» як найбільш широкого поняття, можна дійти висновку, що його результатом є «екологічна грамотність». В науковому обігу поняття «грамотність» розуміється як системна здатність дитини виконувати елементарні предметні дії. Тому «грамотність» розглядається як загальна і спеціальна. Різниця зазначених видів полягає в тому, що перша відображає здатність дитини до читання, письма, обчислень, а друга — відображає здібність до здійснення елементарних предметних дій в певних сферах [24, с. 105; 31].

В основу екологічної грамотності входить знання, які розкривають сутність природних явищ й уявлення про цілісність природи, що має суттєвий вплив на формування екологічного мислення, а отже, і світогляду підростаючого покоління. Саме усвідомлення своєї цілісності з природою, оточуючим світом, органічного зв'язку з ним та причинно-наслідкові зв'язки кожного вчинку, що заподіює шкоди природному довкіллю – є рушійними силами і основою реалізації екологічної

культури кожної особистості та суспільства в цілому. Антропогенний фактор є найбільшим ворогом для природи.

Основне завдання екологічної освіти сьогодні полягає в стійкому закріпленні суспільством усвідомлення обмеженості природних ресурсів.

Виходячи з вищевказаного змісту, можемо засвідчити, що ключове завдання початкової освіти, в реалізації екологічної компетентності підростаючого покоління, полягає у формуванні їх екосвідомості [29, 35].

Аналіз наукових доробок дає підстави визначити основні напрямки процесу формування екосвідомості молодших школярів, які передбачають формування:

- 1) об'єктивних екологічних уявлень;
- 2) суб'єктивного ставлення до природного довкілля;
- 3) практичних навичок взаємодії в природі.

Відповідно, можна зазначити, що формування екосвідомості досить тривалий процес, який може сягати десятиліття, або ж століття.

Аналіз низки наукових досліджень розкривають екосвідомість як «певне психічне утворення (частину свідомості), пов'язане з відношенням «Людина – Природа»» [28]. Однак єдиного тлумачення цієї дефініції немає. У процесі нашого наукового дослідження, постає потреба визначити значення даного поняття.

Фелікс Стольберг зазначає, що «екосвідомість передбачає систему поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природного довкілля у плані їх розв'язання відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей» [32].

Науковицею І. Андрусенко виокремлено, що «екологічна свідомість – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і всього людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти стосовно природи, не

порушуючи зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей» [2].

На сторінці Енциклопедії сучасної України знаходимо наступне тлумачення феномену «Екосвідомість»: «вищий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексія щодо місця і ролі людини в біологічному, фізичному та хімічному світі, а також саморегуляція даного відображення. Екологічній свідомості властиві всі ознаки свідомої діяльності людини взагалі з тією лише різницею, що вона ініційована екологічним змістом» [14].

Наближеним до попереднього визначення екосвідомості є визначення соціального психолога В. Скребця, який стверджує, що дане поняття є «одне з ключових понять екологічної психології, що означає вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та внутрішнього світу людини, саморегуляцію даного відображення та усвідомлення місця і ролі людини у реальному світі» [30].

На думку Г. Науменка, в широкому розуміння «екологічна свідомість є сферою громадської та індивідуальної свідомості, пов'язаною з відображенням природи як частини буття. Формування сприйняття світу природи і відношення до нього сприяє (це характерно як для суспільства в цілому, так і для окремої людини) розвитку екологічної свідомості. У свою чергу, сформована екосвідомість має вплив як на сприйняття природних об'єктів і явищ, так і на відношення до них» [25].

Узагальнюючи етимологію поняття «екосвідомість» різними науковцями минулого і сьогодення, ми, у своєму науковому дослідженні, схилиємось до визначення, яке виокремила М. Шедловська та відповідно до якого **екологічна свідомість** – це «сукупність поглядів, знань та емоцій, що відображають ставлення до природи, в основі якого лежить відповідне співвідношення потреб суспільства/групи/людини та природних можливостей» [11, 22].

На наш погляд, вивчення змісту екосвідомості є важливим питанням при дослідженні екологічної кризи, але виникає потреба у визначенні її основних типів, бо від цього залежить розробка методичних концепції вивчення особливостей екосвідомості.

Наукові дослідження окреслюють основні три типи екосвідомості, котрі пов'язані з тією чи іншою частинами середовища – людини, природи, їх взаємодії (В. Скребець, А. Львовчкіна) [11, 22, 30]:

1. Антропоцентрична екосвідомість (людина є найбільшою цінністю, а природа – лише її власність, котра повністю їй підпорядкована, відбувається повне ігнорування прав природи в процесі задоволення людських потреб);

2. Природоцентрична екосвідомість (найбільшою цінністю є природа, людство ж повинно бути цілком і повністю їй підпорядкованим, в основі повинно лежати самообмеження та самопожертвування на благо природи);

3. Екоцентрична екосвідомість (гармонійний взаємозв'язок, взаємодія та взаєморозвиток людини та природи).

У своєму дослідженні ми орієнтуємось на реалізацію екоцентричний тип, оскільки переконані, що саме він здатен попередити усі кризи та проблеми природнього довкілля для подальшого гармонійного існування в ньому людини.

Важливо зазначити, що формування екосвідомості є процесом переорієнтації активної позиції на свідому екологічну діяльність. «Щоб екологічні переконання стали реальними двигунами поведінки людини, вони мають досягти певного рівня зрілості й цілеспрямованості» [35].

Так, на думку вченої Ф. Гісманової, формування екосвідомості проходить наступними шляхами: «стихійно – у процесі щоденної практичної діяльності та свідомо – під час цілеспрямованого процесу навчання та виховання на кожному рівні освіти людини, через взаємодію

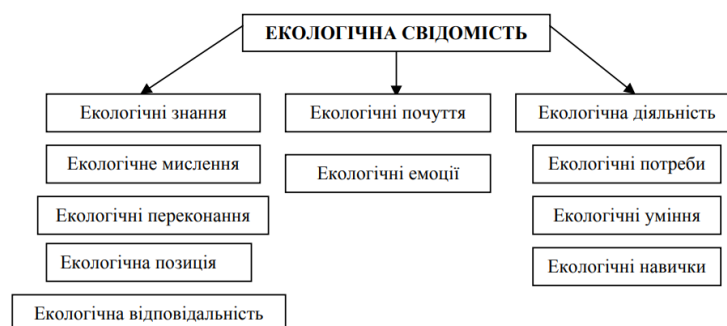
стихійного і свідомого в процесі пізнавальної, практичної, комунікативної та ціннісно-орієнтаційної діяльності особистості» [37].

У свою чергу В. Скребець стверджував в наукових пошуках, що ефективне формування екосвідомості відбувається в результаті ефективного поєднання методичного матеріалу екологічного змісту з практичною діяльністю, комплексним висвітленням екологічних явищ і вплив на емоційну сфери людини в процесі екологічної освіти. Ця ідея знаходить своє продовження у дослідженнях Д. Кавтарадзе, який наголошував на обов'язковому поєднанні активної практичної діяльності молоді з теоретичною освітою для результативності формування екосвідомості їх [30, 24].

Інші наукові погляди зводяться до того, що екосвідомість формується в результаті стимулювання екологічного мислення (О. Артемчук) [23] чи шляхом переосмислення знань і перетворення їх у переконання, а вони у свою чергу сприяють охороні навколишнього середовища, дотриманні природоохоронної поведінки (Н. Негруца) [16].

Слід зазначити, що наші наукові пошуки дали змогу визначити, що поняття «екосвідомість» є сукупним і на основі наукових поглядів (О. Дідков, І. Зверєва, Н. Куць) [24] нами було окреслено її складові (рис.1.)

Рис. 1. Складові екосвідомості

Таким чином можна дійти висновку, що екосвідомість базується на цінностях, які потребують індивідуального осмислення. Вона формується на знаннях і переконаннях в галузі взаємовідносин суспільства і природи,

на природодоцільному ставленні до ресурсів, вмінні застосовувати науково обумовлені рішення по відношенню до природи.

Тому підготовка молодших школярів з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємодії суспільства та природного довкілля повинна стати одним з головних орієнтирів у вирішенні екологічних проблем сучасної України.

1.2. Сучасний підхід до проблеми формування екосвідомості здобувачів початкової освіти.

Нині широкомасштабний технологічний розвиток в усіх країнах призводить до відновлення потреби вирішення проблеми екологічного характеру, переоцінки та трансформації можливостей людства на благо природного довкілля.

Формування екологічної компетентності українців стало ключовим питанням розвитку освіти, що регламентовано деклараціями ООН і та низкою інших законодавчих документів в Україні.

В основу екологічної освіти мають бути покладені природничі компетенції, а саме: екологічні закони, співіснування живої та неживої природи, місце людини в гармонії природного довкілля.

Формування екологічної компетентності здобувачів початкових класів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів освітньої діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій життєдіяльності та природоохоронної практики окреслено Державним стандартом початкової освіти (2018 р.), який ґрунтується на засадах компетентнісного та особистісно-орієнтованих підходах підготовки молоді, передбачає вікові особливості психофізіологічного розвитку дітей, спрямований на опанування здобувачами початкових класів екологічної компетентності як ключової. Проблема екологічної освіти в Україні набуває нового значення і пріоритетності для майбутнього.

Компетентна особистість в екосфері життєдіяльності здатна усвідомлювати власний внесок та нести відповідальність за стан природного довкілля. Здатність помічати основні екологічні проблеми, сприяти їх вирішенню, дотримуватися здорового способу життя, раціонально використовувати природні ресурси, дозволяє в суспільстві виробити відповідну систему цінностей, орієнтовану на збереження природи та комфортного, гармонійного існування в ній людині.

Тому формування екосвідомості кожної людини, і всього суспільства в цілому, є таким же важливим завданням закладів загальної середньої освіти, як і формування цінностей. Як зазначено в попередньому підрозділі (див. 1.1), екосвідомість є визначним складником світогляду здобувачів початкової школи, тому має формуватися в процесі екологічної освіти. Вона повинна передбачати систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток екологічної грамотності; засвоєння теоретичних знань, практична реалізація здобутих вмінь та навичок роботи в природі, формування цінностей, особистісних моральних якостей під час природодоцільної діяльності.

Екологічна освіта, як культурологічне явище, що передбачена нормативною складовою початкової освіти повинна пронизувати усі освітні галузі, щоб компетентність стала результатом не на рівні знань чи володіння ними, а на рівні реалізації цих знань. Імплементация екологічної освіти має здійснюватися з обов'язковим врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють симбіотично на усіх соціальних рівнях.

Досягнення мети екологічної освіти можливе за умови екологізації освітнього процесу початкової школи, введення екологічних заходів, проведення екологічних проєктів різного рівня. Саме такий підхід, на думку сучасних вчених, сприятиме перетворенню декларативної екологічної свідомості на таку, що відповідатиме конкретному ставленню до природнього довкілля. Як доводять численні наукові дослідження, екологічна освіта впливає на усвідомлення причетності до екологічної ситуації, врахування наслідків впливу на природу, а від так, спрямована на ефективне формування екологічно компетентної особистості.

Реалізація ефективності процесу формування екосвідомості молодших школярів можливе через інтеграцію змісту, впровадження особистісно-орієнтованих інтерактивних методик екологічної освіти,

спрямованих на формування мотиваційно-ціннісних і поведінково-діяльнісних складових екосвідомості.

Результативними для формування екосвідомості є позакласна робота, яка проводиться окремо від навчальної програми початкової освіти, спрямована на розширення і доповнення компетенцій здобувачів початкової освіти.

Інтерактивні освітні технології забезпечують активізацію рефлексії, усвідомленню особистого відношення до природного довкілля, дозволяють вправлятися у екологічно доцільній, свідомій діяльності. Завдяки інтерактивним технологіям джерелом інформації, носієм екологічних норм і правил виступає сама дитина, а екологічні норми і правила сприймаються нею як її власний вибір і рішення. Це виступає ефективнішим стимулом, ніж зовнішнє примушування.

Екологічна освіта може стати сьогодні потужним інструментом забезпечення дбайливого, бережливо-відновлювального ставлення людини і суспільства до природного середовища. Завдання екологічної освіти — забезпечення продуктивного зв'язку між процесом освіти і реальним життям шляхом інтегрованого підходу.

У науковому дослідженні Р. Падалки виокремлено три «стовпи» на яких формується екологічна компетентність молодших школярів: «уявлення про природу, уявлення про людину і уявлення про взаємодію, взаємовпливи і взаємообумовленість людини і природи. Від того, наскільки правильно і пропорційно вони подані та засвоєні здобувачами початкової школи, залежить якість і цілісність їх екологічного світогляду» [27].

Оскільки з 2018 року початкова освіта зазнала реформації, а екологічна компетентність стала однією з ключових, які формуються в початковій школі, ми вважаємо за необхідним дослідити нормативну та методичну складову реалізації даного освітнього завдання, визначити усі можливості педагогічних технологій, які запропоновані розробниками

підручників для початкової школи, аби окреслити вичерпність ресурсів для ефективного формування екологічної компетентності молодшими школярами [6, 17].

На основі нового Державного стандарту затверджено дві типові освітні програми під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна. Інтегрований курс «Я досліджую світ» об'єднує зміст кількох освітніх галузей. За типовою програмою під керівництвом О. Савченко таких галузей три: природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна. За типовою освітньою програмою під керівництвом Р. Шияна таких галузей сім: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська та історична, інформатична [5, 15, 18, 29].

Відповідно до Типових програм, інтегрований курс «Я досліджую світ» спрямований на формування у здобувачів початкової освіти соціального досвіду, охоплюючи систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи вирішення питань різного рівня [38, 39, 40].

В межах нашого наукового дослідження були проаналізовані підручники інтегрованого курсу «Я досліджую світ» до різних програм НУШ, різних авторів, класів .

За підручником Н. Бібік, 1 клас (НУШ 1) в початковій школі екологічне спрямування мають наступні теми: «Дорога до школи» окрім ознайомлення із суспільними нормами та поняттями, передбачає сприйняття дітьми об'єктів природи, які зустрічаються дитині на шляху до школи, в загальному розумінні формується уявлення про співіснування природи, соціуму та дитини. В темі «На прогулянці» по аналогії розкривається особливість та вплив на дитину середовища, в якому вона перебуває кожного дня, зосереджується увага на речі, які забруднюють це середовище, що сприяє усвідомленню значення та впливу людини на

природу, яка нас оточує. Під час виконання практичної роботи «Майструємо з осінніх плодів» дітям відкриваються уявлення про зв'язки в живій природі, порівняння та пошук спільних ознак між різними об'єктами природи допомагають дітям досягнути непомітний зв'язок, який вона не могла збагнути раніше. В темі «Осінні турботи людей» окрім ознак природи восени та діяльності людей в цю пору року, дитина здатна помітити вплив діяльності людини на природу навкруги, визначити, чи всі дії людини позитивно впливають на природне середовище. Досить цікаве розкриття зв'язку природи і людини розкривається в темі «Чим я пізнаю світ», а саме те, як винаходи людства пов'язані з природою, що теж сприяє усвідомленню дитиною значення природи в розвитку людства та формуванні поваги до всього що її оточує. Усі попередні теми є підготовкою до опанування наступної теми – «У природі все взаємопов'язано», адже розкриваються усі особливості зв'язків між складовими біогеоценозу, що дозволяє збагнути взаємозалежність між живою і неживою природою, визначити місце людини в цій системі [7, 9].

В другій частині даного підручника екологічна складова розкривається в темі «Я та інші». Змістом даної теми пропонується складання родового дерева. Важливим питанням даної теми є усвідомлення здобувачами початкової освіти зв'язку між родиною та об'єктом живої природи – деревом, що розкриває взаємозв'язок людства з природою.

За підручником 2 класу під авторством М. Вашуленка (НУШ 2) екологічний контекст розкривається темою «Осінні явища в житті рослин»: завдання, запропоновані авторським колективом, пропонують розвиток уяви дітей шляхом зображення різних тварин за допомогою об'єктів природи, визначаючи спільні ознаки, кольори чи подібні форми.

В темі «Розрізняю гриби» окрім теоретичного опанування дітьми знань про різновиди грибів, важливого значення набуває питання значення отруйних грибів в природі та для життєдіяльності багатьох

тварин чи комах. Від так, формується усвідомлене розуміння бережливого поводження навіть з отруйними грибами та того, що все в природі відіграє важливу роль. Таким чином реалізується освітня мета та ключові знання про екологічні закони.

За підручником під авторством І. Адрусенко, 3 клас (НУШ 1) нами визначено теми, які містять в основі екологічний зміст, а саме: в темі «Твоя країна – Україна, а ти є її громадянином чи громадянкою» запропоновано текст під назвою «Без Батьківщини життя – не життя», який дає змогу проаналізувати дітям цінність природи рідного краю, визначити об'єкти живої природи, характерні нашому краю та запропонувати супровідні завдання на дослідження внеску дитини для покращення життя та існування пернатих в Україні. Темою «Речовини та матеріали» передбачено проведення досліду з виготовлення сорбету. В цій темі продемонстровано взаємозв'язок людини і природи, що дозволяє дослідити дітям переваги натуральних речовин, які можна виготовляти з овочів і фруктів, сприяє переосмисленню користі природи та потреби в її збереженні. Тема «Досліджую повітря» передбачає вивчення властивостей повітря як енергії, яка може використовуватись людиною в повсякденному житті. А тому доцільно провести дослідження на предмет дослідження використання властивостей повітря для побудови екобудинку тощо. Визначити чіткі кроки для людини, які сприятимуть підтримці чистого повітря в населеному пункті, країні і світі в цілому та його значення для самої дитини. В темі «Як утворюється ґрунт» розкривається значення ґрунту для життєдіяльності людини та вплив стану ґрунту на природу місцевості. Опанування уявленнями про людину як частину природи здійснюється під час опанування теми «Організми, які тебе оточують». Саме ця тема покликана формувати чітке усвідомлення місця людини у природі та зв'язок природи з соціумом. Дослідження життєдіяльності живих організмів різних видів дозволяє зосередити увагу школярів на взаємозалежність та взаємочистість від

гармонії співіснування людини та об'єктів живої природи. Що суттєво впливає на усвідомлення потреби збереження і догляду за останніми. Не менш важливий зміст для формування екосвідомості молодших школярів закладений у темі «Тіло людини та його функції», адже досліджуючи власне тіло та організм, дитині розкриваються залежність її здоров'я та комфортного розвитку від стану природного середовища в якому вона зростає, а від так, сприяє переосмисленню поведінки по відношенню до природи [3, 4].

У 4 класі знання дітей поглиблюються про знання з природничої освітньої галузі та інших, що інтегруються. У підручнику Н. Бібик (4 клас) в темі «Водойми України» розкривається структура річок, значення водойм та безпека, яку можуть спричинити вони. Однак в змісті теми важливого значення приділяється вирішенню проблем забруднення водойм та запобіганню небезпекам спричиненим водоймами. Саме дослідження дітьми даних питань, сприяє формуванню їх свідомого збереження ресурсу та забезпечення його очищення.

Аналіз методичного забезпечення дає підстави стверджувати, що більшість тем різних авторів мають екологічний зміст та спрямовані на формування екологічної компетентності здобувачів початкової освіти. Звичайно, результат залежить від здатності вчителя розкрити «приховані» цінності екологічного змісту. Однак, чи в достатньому обсязі реалізується екологічний зміст для ефективного формування екосвідомості? Чи достатньо використання традиційних методів та форм закладених в зміст інтегрованого курсу? Ці питання сприяють подальшому нашому науковому пошуку та дослідженні ефективності освітнього процесу на шляху до формування екосвідомого громадянина.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Особливості формування екоосвіди збудувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання.

Сьогодні суспільна поведінка, господарська діяльність має негативний вплив на екологію природного довкілля, а причиною цього є його екологічна безграмотність, байдужість, перевага комерційних поглядів у вирішенні суспільних питань. Тому проблема формування екоосвіди стала нагальною і сучасна освіта має бути орієнтованою на те, щоб виховувати молодь в гармонії з природою як беззаперечною умовою розвитку та збагачення суспільства.

Прийняття Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) змінило пріоритет природничої освітньої галузі та визначило екологічну компетентність, як ключову, що передбачає «усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів з розумінням важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства» [6, 10].

Навчальний зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» розроблений на реалізацію Державного стандарту початкової освіти з урахуванням формування екологічної компетентності збудувачів початкової освіти. Основною для формування цієї компетентності у початковій школі є природнича, громадянська, соціальна, здоров'язбережувальна освітні галузі. Опановуючи інтегрований курс, діти пізнають ті закономірності і закони природи, знання яких складає основу екологічної освіти та досягнути розуміння зв'язку і взаємовпливу природи і людини у різних соціальних сферах.

В ході нашого наукового дослідження постає потреба у визначенні критеріїв, показників екосвідомості молодших школярів та рівнів їх сформованості.

Наукові дослідження охарактеризовують декілька типів екосвідомості, які притаманні людині, в залежності від їх знань, вмінь та навичок:

- альтруїстичний (людина володіє певними знаннями і використовує їх на практиці на користь природного довкілля);
- нейтральний (у людини відсутні мотивація і бажання діяти на користь природного довкілля);
- прагматичний (людина діє у власних інтересах, усвідомлюючи про шкоду для природного довкілля як наслідок) [13].

Відповідно на екосвідомість людини впливають кілька факторів:

- Внутрішній (сім'я, самоосвіта, особистий досвід, особисті потреби тощо);
- Зовнішній (культура, традиції, суспільні заходи, природоохоронні організації та проекти, соцмережі, загальносуспільні цінності тощо).

Зважаючи на вищевказані умови та наукові дослідження, нами окреслено наступні складові екосвідомості: емоційна, когнітивна та діяльнісна (Табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники екосвідомості здобувачів початкової освіти

Емоційна	Когнітивна	Діяльнісна
<ul style="list-style-type: none"> • суб'єктивне ставлення до природного довкілля 	<ul style="list-style-type: none"> • знання про закони природи та їх значення для гармонійного розвитку людини 	<ul style="list-style-type: none"> • здатність та бажання здійснювати природоохоронну діяльність

Когнітивний компонент: відображає систему екологічних переконань та знань законів природи, норм, правил поведінки в природному довкіллі; усвідомлення причинно-наслідкових зав'язків у природі, потреби збереження природи; оцінку дій та вчинків людини у природі для гармонійного співіснування [25, 26]. Однак між екознаннями, переконаннями та екодіяльністю існує взаємозв'язок та взаємовплив. Значний обсяг екологічних знань не завжди забезпечує екологічну усвідомленість, оскільки може нівелюватися негативними рисами особистості: пасивністю, байдужістю, безвідповідальністю. А тому говорити про рівень розвитку екоосвідомості раціонально після визначення рівня розвитку особистих рис дитини: відповідальність та стурбованість станом природного середовища, турботливе ставлення до представників живої природи.

Емоційний компонент: відображає ставлення особистості до природного середовища як до суб'єктивно значущої цінності. Він реалізується через естетичні потреби взаємодії з природою, екологічну емпатію, сформованість внутрішньої екологічно доцільної поведінки, усвідомлення відповідальності за результати власної поведінки в природному середовищі.

Діяльнісний компонент: відображає здатність дитини до практичної взаємодії з природою з метою збереження, раціонального використання та примноження її ресурсів. Даний компоненту екоосвідомості дозволяє змінити поведінку молодших школярів щодо природи, мотивувати їх на дотримання безпечної поведінки у побуті та природі, сприяти раціональному природокористуванню, розвинути відповідальність за власні дії та усвідомлення їх наслідків для екології.

На підставі визначених критеріїв і показників нами окреслено рівні сформованості екоосвідомості здобувачів початкової освіти, які представлені в таблиці:

<i>Показник екоосвідомості</i>	<i>Високий рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Низький рівень</i>
--------------------------------	-----------------------	------------------------	-----------------------

суб'єктивне ставлення до природного довкілля	дитині властиве суб'єктне сприйняття природного довкілля; сформований емоційно-вольовий компонент; властиві позитивні почуття у ставленні до об'єктів природи	дитині властиве суб'єктно-об'єктне сприйняття природного довкілля; емоційне ставлення до об'єктів природи має спостережливий характер	дитині властиве об'єктне сприйняття природного довкілля; відсутність зацікавленості природним середовищем; присутні матеріальні потреби, прагматичні мотиви у взаємодії з об'єктами природи
знання про закони природи та їх значення для гармонійного розвитку людини	знання основ взаємодії людини і природи ґрунтовні	знання основ взаємодії людини і природи фрагментарні	знання основ взаємодії людини і природи поверхневі або епізодичні
здатність та бажання здійснювати природоохоронну діяльність	у дитини сформовані переконання щодо раціонального використання та охорони природи; властива активна участь у різноманітних видах екологічної діяльності	у дитини сформовані нестійкі переконання щодо раціонального використання та охорони природи; екологічна діяльність носить виконавчий характер	у дитини спостерігається відсутність переконань щодо раціонального використання та охорони природи; властива пасивна участь в екологічній діяльності

Серед важливих завдань ЯДС в початковій школі є формування у здобувачів екоактивної позиції, прагнення збереження природного довкілля, вироблення екологічних умінь. Саме реалізація цих завдань має сприяти сталому розвитку особистості дитини та його родини, суспільства, країни і всього людства шляхом зміни власної поведінки і способу життя.

Практичний досвід дає підстави стверджувати, що ефективною умовою реалізації визначених завдань в початковій школі є активне впровадження в освітній процес навчально-дослідницьких проєктів екологічного змісту, які забезпечують, в першу чергу, соціалізацію молодших школярів та посилюють методичний супровід змісту

інтегрованого курсу ЯДС. Під час роботи над проектом, здобувачі мають змогу спробувати на собі різні соціальні ролі, набуваючи навичок комунікації, взаємодії, відповідальності за прийняті рішення [34].

Тому предметом нашого дослідження стали методи та форми, які сприятимуть підвищенню формування екосвідомості здобувачів початкової освіти під час опанування змісту, пропонованого програмою.

Наше дослідження проходило в два етапи: констатувальному та формувальному. Перший передбачав визначення педагогічної проблеми та визначення шляхів його вирішення. Другий – впровадження ефективних освітніх інструментів, які посилюють освітній процес у формуванні екологічної компетентності здобувачів через екосвідомість.

На **констатувальному етапі** нашого дослідження, спостереження дозволили визначити, що більшість проектів реалізуються здобувачами опосередковано через нецікаву тему чи незрозумілий зміст, а від так, дитиною не сприймається мета проекту, що знижує продуктивність засвоєння знань. Як результат, освітній процес набуває для дітей обтяжливого характеру.

Для підвищення мотивації та зацікавленості школярів до вивчення, усвідомлення дії екологічних законів в природному довкіллі, як таких, з якими дитина зустрічається кожного дня, але не усвідомлює їх суть та зв'язок з суспільством, а тому і своєї ролі у покращенні природного довкілля, на наш погляд є використання технологій проблемного навчання. Дана технологія дозволяє стимулювати дітей до вирішення проблемних питань, створення проблемних ситуацій та їх вирішення.

Наше припущення підтверджується дослідженнями науковиці О. Савченко, яка зазначала, що «важлива роль в екологічному вихованні молодших школярів належить цілеспрямованим спостереженням, екологічним проектам, розв'язанню проблемних завдань на основі життєвої ситуації...» [36].

Отже, підвищення ефективності освітнього процесу з формування екологічної свідомості молодших школярів можливе через оптимізацію навчального змісту, застосування інтерактивних методик екологічної спрямування, спрямованих на формування визначених складових екологічної свідомості і поведінки здобувачів початкової освіти.

2.2. Аналіз результатів дослідження.

Педагогічне дослідження формування екосвідомості здобувачів початкової освіти проходило у два етапи: **констатувальному** та **формувавальному**.

Базою емпіричного дослідження обрано Томинобалківський ліцей, Білозерської селищної ради Херсонського району Херсонської області, який працює дистанційно за українським законодавством. Враховуючи військовий стан та обмеженість контингенту учасників освітнього процесу, експериментальною групою стали здобувачі 3 класу, який налічує 16 респондентів.

Констатувальний етап експерименту. Діагностика **емоційного** критерію екосвідомості молодших школярів передбачала проведення нами тесту та спостереження за емоціями дітей під час аналізу створених ситуацій екологічно змісту. Фіксація вражень дітей під час роботи над вирішенням екологічних питань відповідно програмного змісту, дозволило звернути увагу на відчуття респондентами своєї приналежності до природи як її частини. Екологічні ситуації та запитання до дітей формувались таким чином, щоб викликати їх емоційні переживання, пов'язані з об'єктами природи. Особисті переживання мали як естетичний так фізіологічний прояв: через малюнки, есе, оповідання, історії, емоції тощо.

Крім спостережень, нами було проведено дослідження «Емоційне відгукування» (Додаток В). Проведення даного тесту на констатувальному етапі дослідження дозволив визначити рівень екосвідомості молодших школярів на основі програмового потенціалу інтегрованого курсу ЯДС та отриманого досвіду дітей.

Діагностика **когнітивного** критерію екосвідомості молодших школярів проходила за результатами контрольних зрізів знань з тем екологічного спрямування, що передбачені програмовим змістом курсу ЯДС. Серед додаткових завдань було запропоновано контрольне завдання

«Значення праці для людини і суспільства» (Додаток А). Слід зазначити, що зміст питань даного завдання було змінено але з дотриманням його мети. Для чистоти експерименту в умовах дистанційного навчання та отримання достовірних результатів, на формувальному етапі завдання було видозмінено.

Діагностика **діяльнісного** критерію екосвідомості молодших школярів передбачала проведення дослідницьких завдань та проєктів з екологічним змістом відповідно програмовим матеріалам курсу ЯДС та його методичному супроводу (Додаток Г). До прикладу, на констатувальному етапі дане завдання пропонується для аналізу та розуміння зв'язку між людиною та природним довкіллям. Здобувачі висловлюють власні міркування щодо зв'язку між «свіжим повітрям» та «хворобами» чи «поганим настроєм», знаходять залежність між цими факторами.

Формувальний етап експерименту. Для дослідження **емоційного** критерію екосвідомості молодших школярів на формувальному етапі бу запровадженні методики, які застосовувались на констатувальному етапі дослідження. Однак діагностика проводилась у процесі використання системи форм та методів, спрямованих на підсилення екосвідомості здобувачів у процесі опанування програмового змісту курсу ЯДС у 3 класі [39, 40]. Окрім фіксації вражень при проведенні проєктної діяльності чи спілкування на теми з екології, нами було проведено дослідження «Емоційне відгукування» по завершенні дослідження. За підсумками даної роботи ми отримали результати, які узагальнено у наступній діаграмі (Рис.1). Емпатичний потенціал здобувачів на констатувальному етапі відповідав наступним даним: на високому рівні – 3 здобувача (19%), на середньому рівні – 8 здобувачів, що відповідає 50 % респондентів, низький рівень виявлено у 5 здобувачів (31 %). За результатами формувального етапу показники змінились: високий рівень зріс на 6 % –

4 здобувача (25%); середній рівень зріс на 12 % – 10 здобувачів (62 %) та низький рівень знизився на 18% - 2 здобувача (13 %).

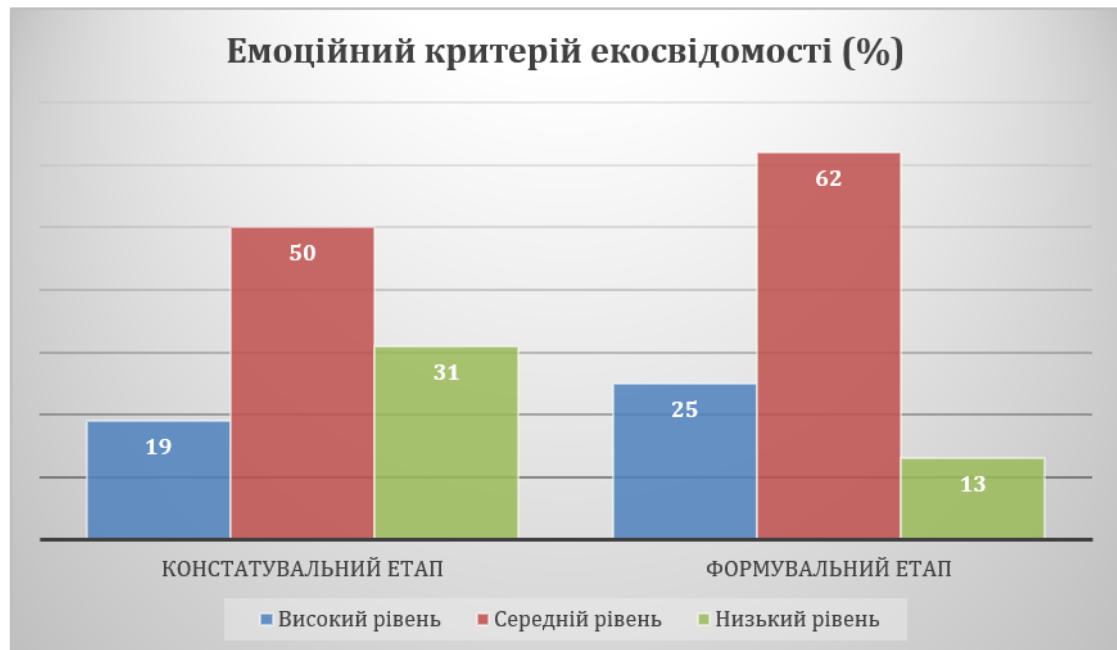

Рис. 1. Кількісні показники емоційної складової екоосвідомості молодших школярів за результатами дослідження

Дані результати дають підстави засвідчити, що низький рівень емпатії у дітей щодо проблеми дослідження, може мати наступні пояснення: по-перше, дистанційний формат освітнього процесу який триває з 2020 р. та початку навчання здобувачів 3 класу ізолює від соціалізованого спілкування дітей та формування відповідного досвіду; по-друге, реалізація програмового змісту в дистанційному форматі, відсутність стабільності зв'язку, підвищенні напруженість та стресовість подій у країні впливають на визначення пріоритетності протилежної екологічним чинникам чи факторам тощо. Саме тому, на наш погляд, питання формування екоосвідомості молодших школярів слід розпочинати з налагодження умов для формування її емоційної складової. Бо саме зараз, екологічні катастрофи спричинені війною, потребують формування суспільства, яке мотивовано сприятиме відновленню природних ресурсів своєї країни і світу в цілому.

На формувальному етапі щодо **когнітивного** критерію екоосвідомості молодших школярів нами були запропоновані інтерактивні

методи та форми екологічного спрямування, що підсилювало основний програмовий зміст курсу ЯДС:

1. Для виконання окремих завдань, відтворювались паралелі з попередніми вправами, які діти виконували вже, відбувався пошук зв'язку між фактами чи подіями. Наприклад, під час виконання завдання у темі «Що потрібне рослинам?» з розділу «Живі організми. Рослини» (Додаток Г), нами пропонувалось визначити фактори, які забезпечують сприятливому розвитку рослин. «Мозковий штурм» дітей фіксуємо за допомогою інтерактивної дошки ZOOM / MindOnMap (ментальна карта) / Canva тощо [39, 40]. Такий підхід допомагає визначатись з ключовими позиціями, які потребують продовження дослідження. Під час роздумів, пропонуємо провести паралелі та демонструємо завдання, яке по аналогії виконували на констатувальному етапі педагогічного експерименту (Додаток Г). Аналізуючи ці завдання, діти визначають спільні ознаки притаманні людині та рослинам. За допомогою проблемних питань, зосереджуємо увагу дітей на залежність ознак від екологічного стану природного довкілля. Для продовження та розширення даного питання, нами пропонувалось для домашнього виконання дітям разом з батьками створення лепбука (ментальної карти тощо) щодо роздумів стану екології та способів впливу на її покращення (внесок кожного здобувача).

Зазначене завдання на формувальному етапі набуває іншого значення і спрямованості. Що відображається на інших подібних вправах.

2. Паралельно програмовому змісту, здобувачам пропонувались для виконання та розв'язання задачі зі збірника завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA (Додаток Б). Ці завдання розраховані на старших здобувачів. Однак адаптування їх змісту відповідній віковій групі та змісту, дозволяє інтегрувати екологічний зміст з математичними здібностями здобувачів початкової освіти. Питання, які доводиться аналізувати та вирішувати, сприяють розширенню не лише уявлень, але і знань дітей, поглибленню їх

розуміння про закони природи та причино-наслідкові зв'язки в ній. А головне, співіснування людини і природи.

За підсумками даної роботи на формувальному етапі дослідження, ми отримали результати, які узагальнено у наступній діаграмі (Рис.2).

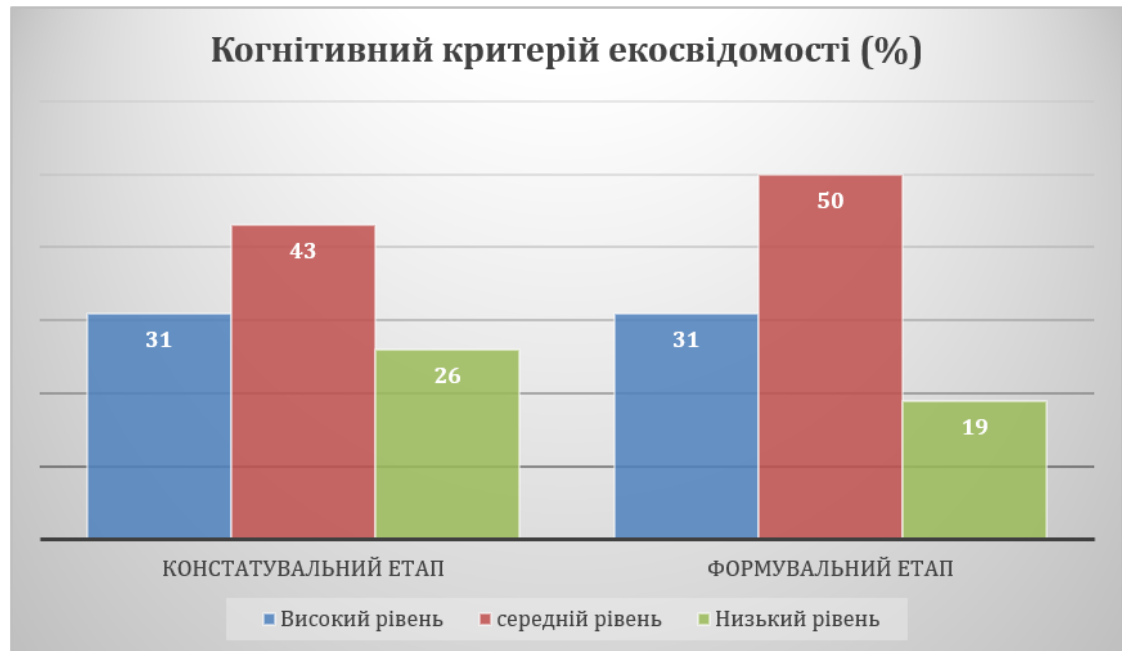

Рис. 2. Кількісні показники когнітивної складової екоосвідомості молодших школярів за результатами дослідження

За даними діаграми, можемо зазначити, що визначений нами підхід до опанування інтегрованого курсу ЯДС [39, 40] сприяв динаміці формування екоосвідомості здобувачів початкової освіти, а саме: на високому рівні констатувального етапу – 5 здобувачів (31%), на середньому рівні – 7 здобувачів, що відповідає 43 % респондентів, низький рівень виявлено у 4 здобувачів (26 %). За результатами формувального етапу показники змінилися: високий рівень не змінився – 5 здобувачів (31%); середній рівень зріс на 7 % – 8 здобувачів (50 %) та низький рівень знизився на 7% – 3 здобувача (19 %). Відсутність динаміки на високому рівні можна пояснити малою тривалістю формувального етапу та відсутністю стабільності зв'язку у дистанційній формі освітнього процесу. Однак динаміка на середньому та низькому рівнях свідчать про результативність предмета нашого дослідження.

Результати даної роботи дали підстави дійти висновку, що такий підхід не лише посилює когнітивний аспект навчання здобувачів, а й спонукає та мотивує їх до дій у питанні покращення екологічної кризи навколо в межах власних можливостей. Як наслідок, це має вплив на покращення та результативність діяльнісного критерію екосвідомості дітей.

На формульовальному етапі щодо **діяльнісного** критерію екосвідомості молодших школярів, ми орієнтувались на програмовий потенціал курсу ЯДС та тих дослідів, які пропонувались підручниками та методичними матеріалами. Однак, кожне дослідження ми підсилювали екологічним змістом:

1. Для аналізу та дослідження рослин у темі «Дізнаюся про особливості хвойних рослин» до виконання завдання «Досліди і розкажи» (Додаток Г), ми пропонуємо виконати це завдання відповідно до місця перебування дитини за допомоги батьків. Додатковим завданням було визначення присутності дерев на певній місцевості, які найбільше виробляють кисню (тополя) (за результатами вирішення задач у форматі PISA) (Додаток Б). Визначити шляхи покращення екологічної ситуації місцевості та представити у формі інфографіки. Наступним прикладом є тема «Звідки з'явилися рослини?» [39, 40]. Під час виконання завдання «Прочитай і розкажи», відповідаючи на запитання «Люди яких професій вирощують, доглядають та збирають культурні рослини у полях?», нами пропонувалось проаналізувати користь та значення культурних рослин для життя людини, наслідки вирощування культурних рослин у промислових масштабах та наслідки цієї діяльності на екологію. Таким чином, здобувач отримує розширені уявлення про взаємозв'язок між природою та діяльністю людини, спонукає замислитись про професії, які здатні «лікувати» природне довкілля.

2. Для підвищення екосвідомості здобувачів початкової освіти важливою формою роботи є тематична проєктна діяльність (Додаток Д).

На формувальному етапі нами було проведено проєктні уроки з тем «Вода – це життя!» та «22 квітня – всесвітній День Землі» приурочених до важливих проблем збереження природних ресурсів та значення природоохоронної діяльності людини (Додаток Д). Під час реалізації даної форми на різні екологічні теми, здобувачам було запропоновано інтерактивні завдання, які базувались на отриманих ними знаннях, особистого досвіду; групова робота, яка сприяла розширенню уявлень про проблеми з відповідної теми; здобувачі використовували результати власних досліджень з батьками, запропоновані напередодні уроку. За результатами проведених проєктів, нами визначено, що здобувачі розширили власні уявлення про екологічні проблеми, які існують в межах країни та світу, відповідно, вони активніше генерували власне бачення та варіанти впливу на виявлену проблему. Результати даних уроків ми використовували на дотичних темах курсу ЯДС протягом формувального етапу експерименту. Це дозволило систематично акцентувати увагу здобувачів на екологічні проблеми та їх зв'язок з життєдіяльністю людини.

За підсумками формувального етапу дослідження **діяльнісного** критерію екоосвідомості молодших школярів, ми отримали результати, які узагальнено у наступній діаграмі (Рис.3).

Дослідження діяльнісної складової екоосвідомості молодших школярів, дозволило визначити наступні рівні на кожному з етапів експерименту: на високому рівні констатувального етапу – 2 здобувача (13 %), на середньому рівні – 9 здобувачів, що відповідає 56 % респондентів, низький рівень виявлено у 5 здобувачів (31 %). За результатами формувального етапу показники змінилися: високий рівень збільшився на 13 % – 4 здобувача (26 %); середній залишився на рівні 9 здобувачів (55 %) та низький рівень знизився на 12 % – 3 здобувача (19 %). Мала кількість респондентів пояснює похибку при підрахунках результатів. Однак, відсутність динаміки на середньому рівні зумовлена

переходом дітей з одного рівня на інший. Динаміка ж на високому та низькому рівнях свідчать про результативність предмета нашого дослідження.

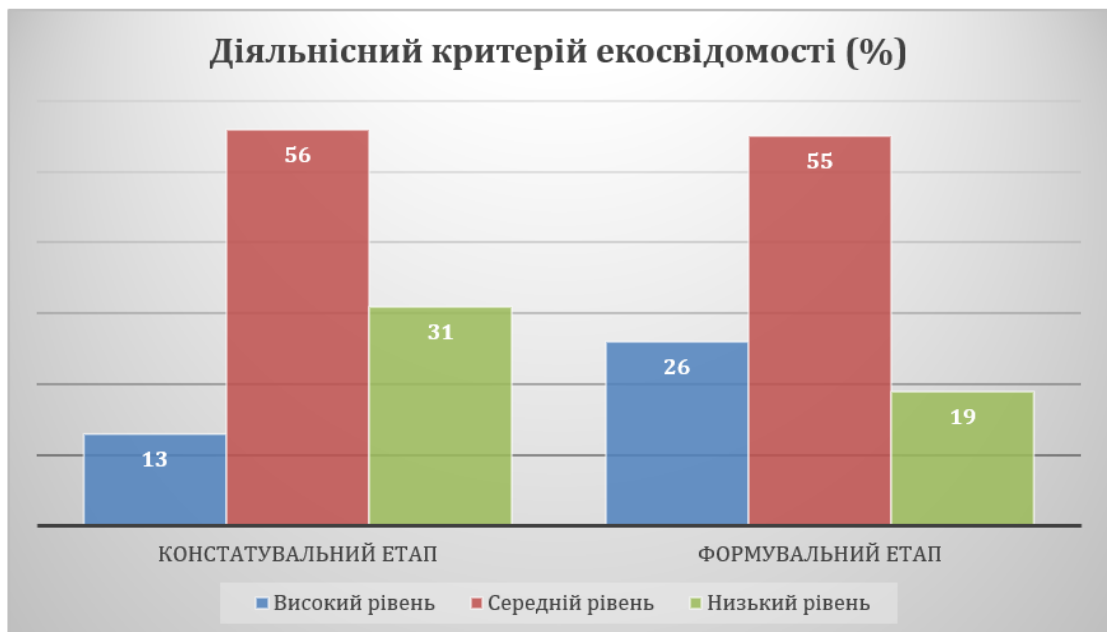

Рис. 3. Кількісні показники діяльнісної складової екосвідомості молодших школярів за результатами дослідження

Тому можна зазначити, що при систематичному використанні вправ, задач та проєктів екологічного змісту для підсилення програмового змісту інтегрованого курсу ЯДС будуть спостерігатись значні зміни у формуванні переконань здобувачів початкової освіти щодо раціонального використання та охорони природи; підвищення активної участі у різноманітних видах екологічної діяльності з усвідомленим розумінням причино-наслідкових зав'язків даної діяльності. Саме ця проблема, на наш погляд, потребує рішучих кроків від педагогів та суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

Вивчення та дослідження проблеми формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання, відповідно до поставлених завдань, дозволило нам дійти наступних висновків:

1. Аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури дозволив визначити, що екологічна освіта є однією з умов забезпечення сталого розвитку суспільства. Тому основною траєкторією освіти має стати формування особистості, орієнтованої на систему екологічної компетентності. Екосвідомість належить до соціально-психологічних проблем, важливу роль відіграє початкова школа, яка формує правильне розуміння споживацького способу життя та природоохоронної поведінки, що закладені Державним стандартом початкової освіти. Під екосвідомістю ми спираємось у своєму науковому дослідженні на визначення, яке виокремила М. Шедловська та розуміємо - «сукупність поглядів, знань та емоцій, що відображають ставлення до природи, в основі якого лежить відповідне співвідношення потреб суспільства/групи/людини та природних можливостей». На основі визначення та суті даного поняття, нами були узагальнені типи екосвідомості та її складові. Аналіз наукових доробків дав підстави окреслити основні напрямки процесу формування екосвідомості молодших школярів, які передбачають формування: 1) об'єктивних екологічних уявлень; 2) суб'єктивного ставлення до природного довкілля; 3) практичних навичок взаємодії в природі. Що було покладено нами в основу побудови педагогічного експерименту.

2. На основі узагальнення наукового та методичного досвіду науковців з визначеної проблеми нами було визначено критерії, показники та рівні сформованості екосвідомості здобувачів початкової освіти: емоційний (суб'єктивне ставлення до природного довкілля), когнітивний (знання про закони природи та їх значення для гармонійного

розвитку людини) та діяльнісний (здатність та бажання здійснювати природоохоронну діяльність). На підставі визначених критеріїв і показників нами було окреслено рівні сформованості екосвідомості здобувачів початкової освіти: високий, середній та низький.

3. У процесі експериментального дослідження раціонального і ефективного методичного супроводу формування екосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання, нами були враховані ризики, які можуть суттєво позначитись на емоційній, когнітивній та діяльнісній її складових. Адже дистанційний формат освітнього процесу який триває з 2020 р. ізолює від соціалізованої комунікації дітей та формування відповідного досвіду; другий фактор - реалізація програмового змісту в дистанційному форматі, відсутність стабільності зв'язку, підвищенні напруженість та стресовість подій у країні впливають на визначення пріоритетності протилежної екологічним чинникам чи факторам тощо. Тому питання формування екосвідомості здобувачів початкової освіти слід розпочинати з налагодження умов для формування її емоційної складової, що в межах нашого дослідження базувалось на створенні ситуацій успіху здобувачів на уроках ЯДС та під час виконання завдань та проєктів екологічного змісту, зосередженості уваги на значенні природи в житті людини та результатах, які може спричинити природодоцільна поведінка кожної дитини. Когнітивна складова екосвідомості супроводжувалась додатковими завданнями екологічного спрямування під час виконання програмового змісту курсу ЯДС у 3 класі з використанням освітніх платформ та ресурсів. Також здобувачам пропонувались для виконання та розв'язання задачі зі збірника завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA, які були адаптовані та створені по аналогії відповідно до тематики курсу ЯДС та математичних навичок здобувачів. Дані завдання пропонувались дітям разом з практичним дослідженням екологічних ситуацій за місцем їх перебування, що сприяло жвавій

дискусії на уроках під час представлення результатів. Фрагменти самостійної проєктної діяльності також використовувались на уроках із застосуванням інтерактивних засобів та прийомів.

4. За результатами теоретичного аналізу проблеми та практичного її вивчення нами розроблені методичні рекомендації щодо організації процесу формування екоосвідомості здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання з використанням методів та форм екологічного спрямування, розкриті у другому розділі нашого дослідження. Реалізація запропонованої системи роботи під час експериментальної частини дослідження показала позитивну динаміку за кожним з критеріїв екоосвідомості здобувачів початкової освіти: **емоційний**: високий рівень зріс на 6 %; середній рівень зріс на 12 % та низький рівень знизився на 18%; **когнітивний**: високий рівень не змінився (31%); середній рівень зріс на 7 % та низький рівень знизився на 7%; **діяльнісний**: високий рівень збільшився на 13 %; середній залишився на рівні 9 здобувачів (55 %) та низький рівень знизився на 12 %.

Виконане нами дослідження не вичерпує можливих наукових проблем зазначеної теми. Тому предметом подальшого пошуку може стати розробка завдань і вправ екологічного змісту для використання на інших предметах початкової школи. Інтегрованість освітнього процесу НУШ розширює можливості та сприяє розробці нових методичних інструментів, які посилюватимуть формування екоосвідомості малих громадян України, і, як результат, їх екологічної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев, А.С. (2009). Психологічні аспекти екологічних проблем й екопсихологічні тренінги. Екологічна психологія: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 7(19), 18–23.
2. Андрусенко І. В. Формування у молодших школярів уявлень про Всесвіт / І.В. Андрусенко // Учитель початкової школи. 2017. №3. С. 6-11.
3. Андрусенко І. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / Ірина Андрусенко. Київ : Грамота, 2020. 128 с.
4. Андрусенко, І. В. (2020). Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»: Методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/andrusenko-metodychni-rekomendatsiyi.pdf>
5. Бальоха, А. С. Природознавча компетентність майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема сучасної освіти. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Серія: Педагогіка 246, Вип. 234 (2014): 55-59. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=1xiGdz4AAAAJ&hl=uk>
6. Барановська О. В. Дидактичні умови організації освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного стану // Modern research in world science: The 12 th International scientific and practical conference (February 26-28, 2023) SPC «Sci-conf. com. Ua», Lviv, Ukraine. 2023. URL: https://www.researchgate.net/profile/Iryna-Myskovets/publication/369009736_VODNO-RESURSNIJ_POTENCIAL_VOLINI_I_JOGO_RACIONALNE_VIKORISTANNA/links/64036f9a5749505945640045/VODNO-RESURSNIJ-

[POTENCIAL-VOLINI-I-JOGO-RACIONALNE-
VIKORISTANNA.pdf#page=418](#)

7. Бібік Н. М. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х ч.): Ч. 2 / Н. М. Бібік, Г. П. Бондарчук. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 80 с.
8. Бібік Н. М. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 4 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х ч.): Ч. 2 / Н. М. Бібік, Г. П. Бондарчук. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 128 с.
9. Бібік Н. М. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х ч.): Ч. 1 / Н. М. Бібік, Г. П. Бондарчук. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 80 с.
10. Борисенко, Н. М., Бальоха А. С.. Використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського на уроках природознавства в контексті Нової української школи. *Педагогічний альманах*. Вип. 38 (2018): 22-28. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=1xiGdz4AAAAJ&hl=uk>
11. Виговський, Л. А. (2019). Екологічна свідомість як основа екологічної культури особистості. *Софія*, 2, 35-38 (Vyhovsky, L. A. (2019). Ecological consciousness as the basis of ecological culture of the individual. *Sofia*, 2, 35-38.
12. Дюжикова Т.М., Бальоха А.С., Чепелюк А.В. Особливості організації освітнього процесу у ЗВО в умовах війни. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина», 2022. № 11(16). с. 58-66. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=1xiGdz4AAAAJ&citation_for_view=1xiGdz4AAAAJ:JV2RwH3_ST0C
13. Екологічна психологія в Україні. URL: <http://ecopsy.com.ua/index.php/laboratoriia/napriamky-doslidzen1/23-ekolohichna-svidomist>
14. ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ. URL: <https://esu.com.ua/article-18684>

15. Єпіхіна, М. А. (2019). Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. Науковий вісник Ужгородського університету, 1(44), 67-70.
16. Заварська Дарія ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-18 квітня 2019 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. Вип. 8. С. 178-181. URL: https://vspu.edu.ua/faculty/pochat/pochat_kafmetod/doc/z4.pdf#page=179
17. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
19. Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA / Авторський колектив. За заг. ред. Професора О.М. Топузова. Укладач: Л.М. Калініна [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2022. 124 с.
20. Зубик Д. Психолого-педагогічна проблема формування екоsvідомості здобувачів початкової освіти в сучасних умовах // Освіта та особистість в умовах сучасних соціокультурних викликів : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Лубни, 15 травня 2024 р. Лубни, 2024. С. 45-48. URL: [https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10506/browse?type=](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10506/browse?type=dateissued)
[ateissued](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10506/browse?type=dateissued)
21. Коломієць Т. Д. Особливості організації дистанційного навчання в початковій школі в умовах воєнного стану. Science Rise: Pedagogical

- Education. 2 (53). (2023). С. 26-32. URL: https://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/281208
22. Лебідь Інна Формування екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку в процесі освітньої діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2021, № 3 (107). С. 427-440. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/40.pdf>
23. Лисенко, Т.М. (2013). Особливості екологічної свідомості у студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Психологія, 46 (1), с.102–108.
24. Максимова Г. Формування екологічної свідомості молодших школярів / Г. Максимова // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти ф-ту початк. навчання, Харків, 16 трав. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. О. А. Мкртічян]. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 105. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/f38c5476-4665-4c63-a3b6-44bc284a289b>
25. Науменко, Григорій Григорійович. Освіта як системний чинник формування екологічної культури майбутніх учителів : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Науменко Григорій Григорійович ; наук. керівник Хилько Микола Іванович ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 182 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43481?show=full>
26. Падалка Р. Г. Екологічна свідомість: особливості розвитку в молодшому шкільному віці / Роман Григорович Падалка // Вчителю про молодшого школяра: психологічний аспект. Випуск 2 [збірник статей] / Роман Григорович Падалка. К.: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 119–136.
27. Падалка Р.Г. Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості молодшого школяра: дисертація на здобуття наукового

ступеня кандидата наук: 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова м. Київ. 2018. 234 с.

28. Петрук В. Г. Екологічне виховання у вищій школі [Електронний ресурс] / В. Г. Петрук, І. І. Безвозюк, Т. І. Панченко. URL: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Petruk_Bezvozyuk_Panchenko.php.

29. Початкова освіта: методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі Типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колектив авторів під керівництвом О.Я. Савченко) : методичні рекомендації провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ : УОБЦ «Оріон», 2018. 160 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/711576/1/Programa_Pochatkova_shkola_08-08-18.pdf

30. Скребець, В. О., & Шлімакова, І. І. (2014). Екологічна психологія. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1142>

31. Скребець, В.О. (2006). Екологічна свідомість: визначення поняття змісту і форм прояву. Екологічна психологія. Київ. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=DJr02TAAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=DJr02TAAAAAJ:dhFuZR0502QC

32. Список вибраних праць доктора технічних наук, професора Стольберга Фелікса Володимировича / Наук. б-ка Харків. нац. ун-ту міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; [уклад. В. О. Статкус]. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 21 с. URL: <https://library.kname.edu.ua/images/pratsi/Stolberg.pdf>

33. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.

34. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» / [Електронне видання] :

- методичні рекомендації/ Андрусенко І.В. Київ: Педагогічна думка, 2020. 75 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/andrusenko-metodychni-rekomendatsiyi.pdf>
35. Хроленко М.В. Екологізація свідомості – шлях до виживання людства // Зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість”. Том 4. К.: Вид-во Європ. ун-ту. 2005. С. 191-193
36. Хроленко М.В. Формування екологічної свідомості як мета екологічної освіти та виховання студентів // Проблеми педагогічних технологій. Луцьк: Волинський Академічний Дім, 2004. Вип. 2. С.74-77.
37. Хроленко Марина Володимирівна. Формування екологічної свідомості майбутніх вчителів початкових класів : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2006. 234 арк. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1586>
38. Я досліджую світ : підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / М. С. Вашуленко, Г. В. Ломаковська, Т. П. Єресько, Й. Я. Ривкінд, Г. О. Проценко. К. :Видавничий дім «Освіта», 2019. 144 с. : іл.
39. Я досліджую світ : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Г. В. Ломаковська, Т. П. Єресько, Г. О. Проценко. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с. : іл. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1546-ya-doslidzhuyu-svit-3-klas-vashulenkounush.html>
40. Я досліджую світ : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / Г. В. Ломаковська, Т. П. Єресько, Г. О. Проценко. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с. : іл. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1546-ya-doslidzhuyu-svit-3-klas-vashulenkounush.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

«Значення праці для людини і суспільства»

1. Із чого, на вашу думку, виготовляють папір для підручників, книг, альбомів, журналів і газет?
2. Люди яких професій беруть участь у створенні шкільних підручників?
3. Чому в давнину в Європі будували будинки з каменю, в Середній Азії — із саману (суміші глини і гною), народи Півночі і Сибіру — з китових ребер, покритих шкурами (яранги), в Ісландії — з льоду? Який висновок про будматеріали давнини ми можемо зробити?
4. З чим пов'язане використання штучних матеріалів (пластмаси, синтетики) для виготовлення речей, а раніш їх виготовляли з природних матеріалів.
5. Люди навчилися виготовляти тканини зі штучних волокон, і ці тканини набули широкого поширення. Але людство стало поступово повертатися до використання тканин з природних матеріалів (льону, бавовни, вовни). Як ви думаєте, чому?
6. Який винахід людства був початком періоду транспортних засобів?
7. Які негативні наслідки має розвиток транспортних засобів? Як їх подолати? Чи вважаєш, що за розвиток науки і техніки людству доведеться розраховуватися?
8. Як ви думаєте, які потреби людей задовольняють засоби зв'язку (пошта, телеграф, телефон)?
9. Який засіб спілкування найбільш інтенсивно використовується людьми нині? Поясніть чому?
10. Як ви думаєте, які потреби людей задовольняють засоби масової інформації?

Додаток Б

Задачі зі збірника завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA, які були запропоновані здобувачам на формувальному етапі дослідження

ЗАВДАННЯ № 1. «Вироблення кисню деревами»

Авторка Роева Тетяна Григорівна

«Дерева й інші рослини відіграють провідну роль у житті людини та всього живого на планеті, бо створюють умови для життя й формують клімат. А головне – вони поглинають вуглекислий газ і виділяють кисень.

Учені знайшли дані, що тільки одній людині на рік потрібно для дихання біля 73 кг кисню, якого у повітрі – 21%.

Дослідження показують, що різні дерева виробляють різну кількість кисню. Уявіть собі: за добу один дуб виділяє близько 0,413 кг кисню, клен – 0,195 кг, тополя – 0,431 кг, сосна – 0,269 кг, кедр – 0,373 кг, верба – 0,190 кг, а липа – 0,219 кг.»

Завдання:

1. Яке дерево, на вашу думку, є лідером у виробництві кисню?

- а. дуб
- б. тополя
- в. кедр
- г. сосна

Правильна відповідь: б.

2. Оберіть твердження, які на ваш погляд, є правильними (зазначте "Так" чи "Ні")

а	Верба виробляє за добу кисню вдвічі більше, ніж дуб.	
б	Лідером з вироблення кисню серед хвойних дерев є сосна.	
в	Людині треба приблизно 3 кг кисню на добу.	
г	У повітрі, яким дихає людина, кисень становить лише певну частину.	

Правильні відповіді: а – ні, б – ні, в – так, г – так.

3. Серед параметрів, що впливають на кількість виробленого кисню деревами, визначте ті, що зумовлюють більше виділення кисню сосною порівняно з вербою (зазначте "Так" чи "Ні")

а	Висота рослини	
б	Об'єм крони дерева	
в	Площа поверхні окремого листка	
г	Тривалість періоду, коли здійснюється фотосинтез	

Правильні відповіді: а – так, б – так, в – ні, г – так.

Додаток В**Дослідження емоційного відгукування (Альберт Меграбян)**

Учасник дослідження отримує тест-опитувальник, який містить 33 твердження, котрі відображають ті чи інші ситуації, що можуть викликати співчуття, співпереживання під час взаємодії з живою та неживою природою. До тесту додається бланк для відповідей з нумерацією відповідних опитувальнику тверджень і два варіанти можливих відповідей: «так» / «ні». Відповідь треба давати без вагань, вільно і відверто, висловивши перше, що спадає на думку.

Тест-опитувальник

1. Мені стає прикро, коли я бачу покинуту тварину.
2. Люди перебільшують здатність тварин розуміти і переживати.
3. Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.
4. Мене дратує, коли чую крик покинутих тварин.
5. Коли хто-небудь поруч зі мною нервує, я також починаю нервувати.
6. Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.
7. Я беру близько до серця проблеми своїх друзів.
8. Часом відео про покинутих тварин викликають у мене сильні переживання.
9. Я дуже хвилююся, коли доводиться повідомляти людям неприємні для них звістки.
10. На мій настрій дуже впливають люди/тварини/рослини, які оточують мене.
11. Я вважаю друзів, байдужими до тварин і рослин.
12. Я хотів би знайти професію, пов'язану із спілкуванням з людьми/тваринами.
13. Я не засмучуюся, коли мої друзі ображають тварин/рослини.
14. Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.
15. На мою думку, самотні люди похилого віку недобррозичливі.
16. Коли я бачу людину, яка плаче, то дуже засмучуюсь.
17. Слухаючи деякі пісні, я почуваюся часом щасливою людиною.
18. Коли я читаю книжку, то так переживаю, ніби все, про що читаю, відбувається насправді.
19. Коли я бачу, що з кимось погано поводяться, то завжди серджуся або переживаю, буваю невдоволеним.
20. Я можу не хвилюватися, навіть якщо всі навколо хвилюються.
21. Якщо мій товариш чи моя подруга починають обговорювати зі мною свої проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.
22. Мені неприємно, якщо люди схлипують і плачуть, коли дивляться кінострічку.
23. Чужий сміх мене не заражає.

24. Коли я приймаю рішення, почуття інших людей на нього, як правило, не впливають.

25. Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.

26. Я хвилююся, якщо бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці.

27. Я дуже засмучуюся, коли бачу страждання тварин.

28. Безглуздо переживати те, що відбувається в кіно або про що читаєш у книжці.

29. Я дуже засмучуюсь, коли бачу безпорадних людей похилого віку.

30. Чужі сльози викликають у мене роздратування, а не співчуття.

31. Я дуже переживаю, коли дивлюся фільм про природні катастрофи.

32. Я можу залишатися байдужим, коли інші хвилюються.

33. Малі діти плачуть без причин.

Обробка результатів:

Мета обробки результатів: одержання індексу емпатійності (або емпатичних тенденцій) досліджуваного.

Для отримання індексу емпатійності, потрібно підрахувати кількість відповідей, що збігаються з наступним ключем:

Так	1	5	7	8	9	10	12	14	16	17	18	19	25	26	27	29	31
Ні	2	3	4	6	11	13	15	20	21	22	23	24	28	30	32	33	

Індекс емпатійності (Ie) є сумою, отриманою за запитаннями-твердженнями, що передбачають відповідь «так», і - за запитаннями-твердженнями, якими передбачено відповідь «ні».

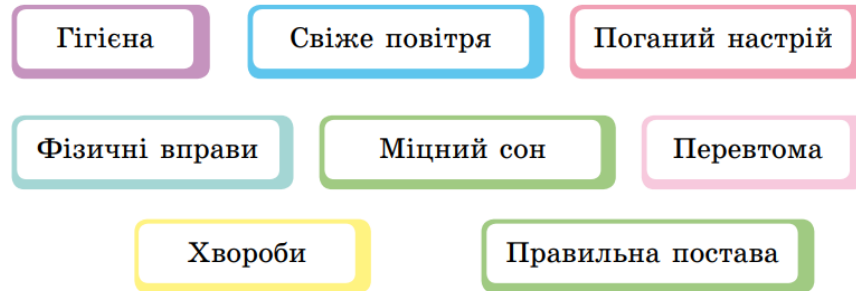
Таблиця інтерпретації індекса (Ie) за врахуванням віку та статі респондентів:

Стать	Рівні емпатичних тенденцій		
	високий	середній	низький
хлопчики	33-25	24-17	16-8
дівчата	33-29	28-22	21-1

Завдання екологічного спрямування у методичному супроводі курсу ЯДС (3 клас, за авторством Ломаковської Ганни Віталіївни, Єресько Тетяни Павлівни, Проценко Галини Олександрівни)

Констатувальний етап

4 Прочитай, які є фактори росту і розвитку дитини.

- Які з них позитивно впливають на фізичний розвиток дитини?

Формувальний етап

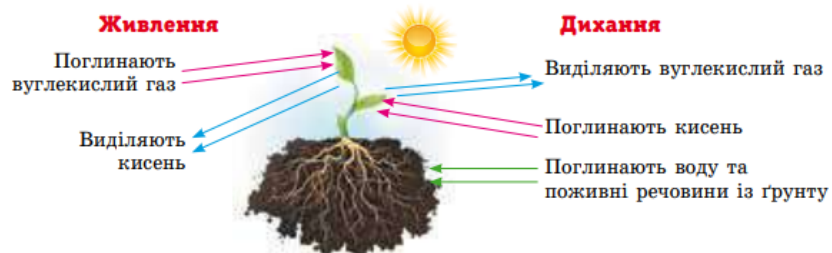
- Випиши з тексту назви рослин.
- Пригадай, частиною якої природи є рослини.
- Що «вміють» робити рослини? Обери відповідні слова.

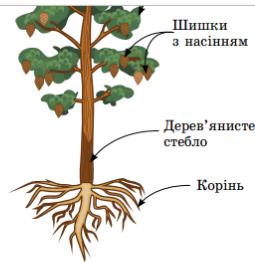
Рослини — це організми, яким властиві живлення, розмноження, ріст і розвиток.

2 Розглянь схему.

Склади розповідь «Що рослини роблять удень, а що — вночі».

Уночі рослини тільки дихають.

Цікаві факти

Серед Олешківських пісків на Херсонщині можна побачити дивососну. Вітри вимели з-під неї ґрунт, і дерево стоїть на голих триметрових коренях, як на «ходулях».

3 Досліди і розкажи.

- Які дерева переважають у твоїй місцевості: листяні чи хвойні?
- Поміркуй, чому новорічними деревами вважаються хвойні, а не квіткові рослини.
- Яку користь приносять людині хвойні дерева?
- На прапорі якої країни зображено листок? Назви дерево і країну. Це дерево є квітковою рослиною чи хвойною?
- Яке дерево є символом Києва?

4 Порівняй висоту хвойних рослин.

Цікаві факти

- Найвища у світі хвойна рослина секвоя сягає до 100 метрів заввишки.

3 Прочитай і розкажи.

Розглянь схему. Люди яких професій вирощують, доглядають та збирають культурні рослини у полях?

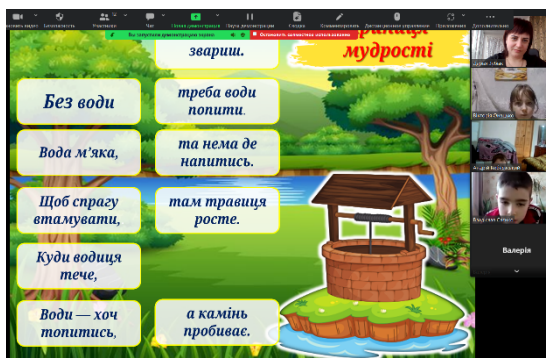
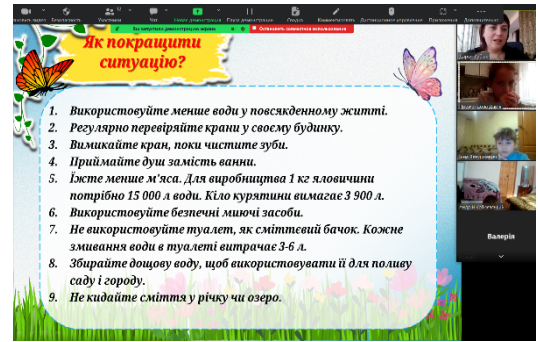
Словничок

- **Агронóm** — фахівець, що має знання з питань землеробства (як обробляти ґрунт, підживлювати рослини тощо).
- **Комбайнер** — робітник, який на комбайні збирає врожай.
- **Селекціонер** — фахівець, що виводить нові сорти рослин.
- **Сільськогосподарські робітники** — працівники, які виконують різні види польових робіт (збирають урожай, вантажать його тощо).

Цікаві факти

- Велику кількість культурних рослин було завезено з інших держав і навіть материків.
- 1. Помідор у Європу було завезено з Південної Америки.
- 2. Центром походження перцю є Мексика.
- 3. Баклажан «приїхав» до України з Індії.

Проектна діяльність з теми «Вода – це життя!»

Проектна діяльність з теми «Всесвітній день Землі»

